

ADALÉKOK A SZABADKAI NYOMDÁSZOK
MOZGALMAHOZ — A SZAKEGYESÜLET
MEGALAKULÁSÁIG

Múlt század végi előzmények, események,
a szabadkai nyomdászok mozgalmában

A múlt század második és századunk első felében Szabadka környéke főleg mint gabonatermő, állattenyésztő és boráról híres vidék, csupán néhány szakma és a kereskedelem fejlett. Vajdaságban az első nyomda aránylag későn létesült. A múlt században, száz évvel a törökök elűzése után kezdte meg működését vidékünkön az első nyomda (Újvidéken). Városunk jóval később kap nyomdát: mert a múlt század negyvenes éveiben több nyomdaalapítási kezdeményezés történt. Az 1844-es év jelentős Szabadka város kultúrtörténetében, tehát Szabadka másodiknak létesített nyomdát Vajdaságban. A történelmi adatok azt mutatják, hogy városunkban a nyomdászat az ipar többi ágával (malom-, bőr- és textiliparral stb.) egyidejűleg jelentkezik. BITTERMANN KÁROLY 1844. március 7-én I. Ferdinánd császár aláírásával kapott nyomdaalapítási engedélyt Szabadkán. Korábban Budán, Pesten, Szegeden, Eszéken és Kalocsán készítettek szabadkai rendelésre nyomtatványokat.

A császári—királyi szabadalmak intézménye (nyomtatásra és terjesztésre okiratokat adott ki) az 1848-as időkkel megszűnt. Továbbá az 1867. esztendő is fordulópont volt; kevesebbet kellett várni a nyomdaalapítási engedélyre, azt jelentette, hogy a szabadkai nyomdaipar nemcsak hozzájárult a körzet általános ipari fejlődéséhez a legrégebbi időktől kezdve, hanem ma is az ipar fejlesztésének egyik alappillére.

Bittermann Károly részt vett az 1848-as forradalomban is. Nyomdájában az események ideje alatt olyan nyomtatványok készültek, amelyek bizonyos módon a forradalom mellett foglaltak állást. Ezzel Bittermann megszegte a császári engedélyben feltüntetett királyi Helytartó Tanács által engedélyezett kiadványokra vonatkozó rendeletet. A forradalomban való részvétele miatt Bittermannat Temesváron hat hetes börtönre ítélték.

Az első szabadkai nyomdászt víg kedélyű, vendégszerető, szerény és becsületes embernek ismerték városunkban.

Egy érdekes eset fűződik hozzá: az ötvenes években Heckenast Gusztáv budapesti nyomdásztól egy kiselejteztet gyors-sajtót vásárolt. Ezen a gépen olyan gyorsan folyt a nyomás, hogy a nyomdai alkalmazottak munka nélkül maradtak. A gépet ezért eladta. Különbösen Bittermann Károly nyomdájában, felesége és gyermekei mellett szedőnyomó segédek dolgoztak. Munka közben tilos volt a hangos beszéd, káromkodás; ha nem volt munka ismert volt az egymást bosszantgató szokás, vagy valamelyik kolléga ugratása „föhlúzása”. Sokáig divatban voltak ezek a nyomdász „szokások”.

Az 1868—1869 közötti időszakban főleg politikai nyomtatványokat készített Bittermann. Úgy az akkori jobboldaliaknak, mint a baloldaliaknak. Ezek a nyomtatványok magyar, szerbhorvát és német nyelven készültek. Városunkban a rendszeres újságkiadás 1870-ben kezdődött.

*

A magyar Szociáldemokrata Párt megalakulásáig, tehát a hetvenes évekig, a munkásegyletek aránylag gyors ütemben fejlődnek. Alapelvük a kölcsönös megsegítés szociális biztosítás formájában (munkanélküliség, betegség vagy halál esetén). Szabadkán 1871-ben alakult meg az *Első Munkásegylet* és 1885-ben pedig *Általános Munkás Betegsegélyző és Rokkanti Pénztár fiókjá*. A szociáldemokraták haladó szellemű és szocialista mozgalmakkal erősítették pártjuk irányvonalát. Vidékünkön a múlt század végén az elkoboztatás ellenére is új lapot akartak alapítani a Bács megyei szocialisták.

Az 1888-as Szakegylet kerületi beosztása szerint Szabadka és Zombor város nyomdásza a szegedi kerülethez tartoztak.¹ Meg kell említeni, hogy az új kerületekről az I. (magyar) Nyomdászkongresszuson 1878-ban kezdtek szervezkedni. Az említett szegedi kerület 1882-ben kezdte meg működését. Ez előtt Szegeden már működött 1874-től a *Szegedi Könyv- és Könyvnyomdászok Segélypénztára*, (később Utas- és betegsegélyző-egylet).

Milyenek voltak a múlt század végén a viszonyok városunkban a nyomdatulajdonosok és nyomdászok között? Az alábbiakban kivonatokat közlünk egy nyomdász panaszából, amely a *Szabadság* című hetilap 1888. június 10-i számában jelent meg.

A nyomdászat az utóbbi 20 év alatt országszerte szépen felvirágzott, s néhány év óta Szabadkán is sokat haladtunk e téren. Amint azonban baj mindenütt esik, úgy megesik az a nyomdászok között is, s ha aztán

feljajdul a sértett a bántalom miatt, nem is csodálkozhatunk. A cikkíró felhozza, hogy komiszul fizetnek, kevés az egyleti tag, 2—3 elemi iskolát végzett fiúkat vesznek föl tanoncnak. Így pl. Schlesinger-féle nyomdában az első szedő 7, a többi pedig 4 forintot kap hetenként.

Tízen vagyunk Szabadkán, kik közül csak magam vagyok egyleti tag. Mint látható, itt is csak a „komisz fizetés” az oka, hogy így állunk, mert miből fizessék az egyleti járulékot, ha fizetésük majdnem kevés az ellátásra. E nyomdában a különórát is furcsán díjazták: ha egész héten minden nap éjjel dolgoznak, azaz csinálnak 25—30 különórát, kapnak ugyanannyi krajcárt vagy sokszor még annyit sem; ezenkívül a vásár- és ünnepnapok délelőttjén is kötelesek dolgozni.

De hát jól van ez így? A munkaadót okozni nem lehet, hanem a munkásokat, mondják talán szaktársaim. Nem úgy van ez itt, mert az említett főnök — ámbár tanult nyomdász — éppen olyan, mint személyzete. Nem kíván tiszta, jó, ízléses munkát, csak hogy minél több és minél előbb készüljön, nem törődve azzal, hogy visszadobják a munkáit, melyeket potom áron vállal el. Így például 500 színlapot, 100 gyászjelentést 2 forintért készít, miből személyzetét természetesen nem fizetheti jobban, mint ahogy fizeti. S személyzete is olyan, aminő a fizetés, se főnökük, se ők nem törődnek a munkával.

Megszokott dolog ott a „teretés” (kihagyás), éppúgy, mint a „lakodalom” (duplaszedés), hemzseg a hiba minden nyomtatványon, mert amint kiszednek valamit, úgy olvasatlanul beemelik a gépbe, a gépmester bezárja és minden igazítás nélkül ki is nyomja. Megjegyzendő, hogy a gépmester magától tanult, s így nem is tud a géppel bánni. Megegett a télen egy színlapon nagy betűkkel akarták kiemelni egy akkor föllépő vendég nevét, és a betűk összeolvadnak, de szerencsére, mert legalább nem lehetett a falon elolvasni a szép szedést. És a hiba rakáson volt. Tele kevert betűkkel, — ez különben minden nyomtatványuknál így van, ami nem csoda, mert 3—4 féle betűt helyeztek egy szekrénybe. Például egy kenyérírás (folyó betűk) ugyanolyan címírásokkal van együtt.

A főnök, ennek a neje és a munkások egymás közti viszonya is igen érdekes. A télen történt ugyanis, hogy az asszony takarékoságból nem fűttetett a nyomdában, amiért a munkások zsebetett kézzel le- és föl sétáltak. Ezért a főnök a főnöknét, ez pedig a gépmestert üté arcon. A gépmesterrel különben — rokon lévén — mindent szabad. Más alkalommal az asszony az első szedőt „szemtelennek” nevezte, mert ez valahogy fához jutott, utóbbi nem hallgatván el a hízelgő szót, „piszkos szájú asszony”-nak titulálta, amiért rögtön, a 14 napi felmondás kifizetése nélkül ki kellett lépni. Az eset az iparhatóság elé került, s a szedő megnyerte keresetét, erre az asszony becsületsértésért emelt panaszt, de elutasított.

Van még két nyomda Szabadkán, amelyekben a viszonyok bár kedvezőbbek, mégsem kielégítők.

*

MÁJUS ELSEJE MEGÜNNEPLÉSE

„8 8 8” — A szabadkai nyomdászok követelése

Szabadka, 1890. V. 1.

A chicagói általános munkássztrájk 1886. május 1-én tört ki. Négy munkásvezető a vérengzés áldozata lett, és 1889-ben ezt a napot a munka nemzetközi ünnepévé nyilvánították. A következő évben a szabadkai nyomdászok 16 főnyi csoportja² felvonulást szervezett. Jelvényeiken ez a felirat állott: „Mindannyian egyért — egy mindannyiért!” A felvonulók követelték, hogy a 14 órás napi munkaidőt csökkentsék 8 órára és szüntessék be a vasárnapi munkát.

A munkások menetét a lovasrendőrség oszlatta fel. Ez a tizenhat munkás ünnepelte meg vidékünkön először a munka ünnepét, a hatóság szigorú tilalma ellenére is. A feloszlátott csoport Palicson újra találkozott, tagjai feltűzték jelvényüket és csendben tüntettek. Ezen a napon Palicson és a Sétaerdőben „a szokottnál több kiránduló volt”.

Az első munkás-május után írta a „Népszava”: „A május elsejére előkészített munkásünnep méltóságteljesen megtartatott; a munkásgyűlés nagyszerűen végbement, és most a meglepetés és bámulás benyomása alatt áll mindenki, ki a megtörtént dolgoknak tanúja volt. Nagyszerű volt a részvétel, nagyszerű a munkások higgadt, komoly és önérzetes magatartása és minden, még a legmerészebb várakozást is felülmúlta. Örömmel konstatáljuk, hogy a munkásosztály érettségének oly bizonyítékát szolgáltatta, hogy ellenfelei tájékozatlanul és bámulva állnak a végbement tények előtt.”

Majd egy évszázad múlt el azóta, hogy a szabadkai nyomdászok először szerveztek megmozdulást. A kilencvenes évektől kezdve gazdasági és politikai harcot vívtak a jobb jövőért, az egyetemes munkássággal karöltve, tehát az osztályjogokért. Az említett időszakban korosztályok váltották egymást, a mozgalom pedig azóta kivívta jelenlegi vívmányait, pozícióit.

1898

Ebben az évben a szabadkai nyomdászok első szervezettebb jelentkezéseinek tanúi lehetünk. Kevés azonban a tanult nyomdász, aki a mozgalom erőteljesebb megszerzésén és a nyomdákban uralkodó helyzeten javíthatna. Egy érdekes akkori versengésből megismerhetjük a nyomdák között uralkodó viszonyokat. Ebben az évben a Városi Tanács a nyomtatványok készítési jogát pályázat

nélkül Nikola Tomić nyomdásznak adta át. A vállalkozót a „Bácskai Hírlap” és a többi nyomdatulajdonos megtámadta. Tomić „olcsón” dolgozott és összejátszással jutott munkához. Különben ebben a nyomdában az olcsó árak miatt havonta 20 forintot lehetett keresni, ezért innen gyakran „szöktek” a nyomdászok. Budapesten vagy Szegeden vállaltak munkát.

1899

Ezernyolcszázkilencvenhétben az elavult árszabály megújításával foglalkozott a Szövetség. Az árszabály-mozgalom az egész országra kiterjedt és ki volt benne hangsúlyozva a vidéki béremelés.

Szabadkától még 1899-ben távol állt ez a megmozdulás, mert városunkban csak három nyomdász volt tagja a szakszervezetnek. Az akkori idők jelentősebb eseményei közé tartozik, hogy rossz életkörülményeik miatt grafikusaink 1891-ben és ebben az évben is sztrájkoltak.

A SZERVEZETT MUNKA KEZDETE

1902

A szabadkai nyomdászok már 1900-ban kisebb csoportba tömörültek; nagy hatást tett rájuk budapesti szaktársaik politikai sztrájkja.

Május első napjaiban, 1902-ben Szabadkán nem jelentek meg a lapok, mert a nyomdászok munkaszünetet tartottak. Kora reggel a Gergics vendéglőben gyülekeztek és délelőtt a Kiserdőbe, délután pedig Palicsra kirándultak testületileg. Idejüket nemcsak pihenéssel töltötték; egy megbízott kartárs beszédet tartott. Az ünnepélyen budapesti vendégek is jelen voltak.

„*Typographia*”, a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Politikai Közlönye (később az Egyesület hivatalos hetilapja) minden évben agitált május elsejének impozáns megünneplése érdekében. Az akkori sajtóban nem találunk sok adatot, de az idősebb nyomdászok vallomása szerint városunkban 1890-től rendszeresen megemlékeztek a nyomdászok a munkásság ünnepéről.

1903

A múlt század végén az Egyleten belül csoportok és szakegyletek jöttek létre. Szakegyletek illetve a nyomdász szakszervezetek elődje különféle segélyzőegylet vagy társaskörök³ voltak. Visszatérve a később alakított sza-

badszervezet szakegyletekre, a szabadkai csoport 1903-ban alakult.

Ebben az évben hivatalosan is megalakult a KÖNYVNYOMDÁSZOK ÉS BETŰÖNTŐK SZAKEGYESÜLETE, szabadkai csoportja, amely a mai JNH út 22. alatti házban székelt. (A későbbi idők folyamán a szabadkai nyomdászok helyi csoportjának szakegyesülete a Horváth vendéglőben volt — mai Harambašičeva utca). Első elnöke REICH Lipót volt; vezetőségi tagok Bába Imre, Strubel István és Molnár József voltak.

Századunk elején milyen volt a szabadkai nyomdákban uralkodó helyzet. Az elnök, *Reich Lipót* szavait idézzük. — Szabadkán öt nyomda van, tekintve hogy Szabadka teljesen földművelő város, két nyomda is elég volna. Krausz-Fischer teljesen árszabályhú nyomdája kivételével itt a legnagyobb szennykonkurenciát űzik. A Kladek-Hamburgernál ketten beszerződtek 12 korona heti fizetéssel. A Braun-nyomda gépmestere az egyleti kötelezettségnek nem tesz eleget, a személyzet többi tagja évente, csak egyszer-kétszer megy a szaktársak közé. Bittermannál van egy szedő-gépmester, aki a 20 koronát csak részben, néha visszont egyáltalán nem kapja meg. A Szabados-nyomdában van egy megrögzött alak, aki soha sem volt a szaktársak között; a főnök 1—2 osztály végzettségű kislányokat vesz föl — folytatta Reich — és a fent említett alakkal taníttatja őket szedni.

A szabadkai nyomdák nemcsak a város igényét fedezték, hanem a helyi és a vidéki rendeléseknek is törekedtek eleget tenni.

Ezekben az években a *Typographia* szakközlönyön kívül, városunk nyomdászai olvasták a *Népszava* központi hírlapot is. Továbbá jellemző, hogy kötelező százalékot nem fizetnek a tagok Szabadkán. Elhangzott a felhívás; akik nem tagjai az anyaegyesületnek, íratkozzanak be, a tagok pedig rendszeresen tegyenek eleget kötelezettségüknek.

A második nagy esemény ebben az évben; 1903. őszén megkezdődtek a tarifa tárgyalások. A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete az I. országos kongresszuson elfogadta az új árszabályt.

Megjegyzések

¹ Nagybecskerek (Zrenjanin), Újvidék, Kikinda, Fehértemplom, Pancsova és Versec pedig a Temesvári kerületet alkották.

² Az 1890-es adatokból kitéjük, hogy Szabadkán négy nyomda működik, és

csak öt tanult nyomdász van alkalmazásban, a többi személyzet segédmunkaerő vagy a tulajdonos rokona. A múlt században, amikor a nyomdáknak nem alkalmaztak mechanikai erőt a gyorsajtóknál, a gépeket kerékhajtó segéd munkások hajtották. — A gőz- és villanyenergia alkalmazásával a segéd munkások megszabadultak a nehéz fizikai munkától. A berakónőket és általában a női munkaerőt az 1900-as évektől szabadabban alkalmazták a nyomdaiparban. A papír gépbe való be- és kirakását a régi időkben férfiak végezték.

³ Az első pártkongresszustól; a múlt század kilencvenes éveitől kezdve képviseltetik magukat a szabadkai munkások összeföveteleken és kongresszusokon. Egy szélesebb körű összeföveten először 1905-től képviselteti magát Szabadka is kiküldöttel.

Forrásmunkák

Szabadság c. hetilap, 1888. június 10.

Novitzky N. László: EGYESÜLT ERŐVEL. Budapest, 1914.

Malusev Sándor: SZABADKA szab. kir. város CZÍM ÉS LAKJEGYZÉKE. Szabadka, 1906.

Lerner Dezső: NYOMDÁSZKÖNYV ÉS ÚTIKALAUZ (több évfolyam), Budapest, Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete.

Milan Dubaić: IZLOŽBA. RADNIČKI POKRET I NOB U SUBOTICI. 1964. SUBOTICA 1944—1964 (više autora), izdanje SSRNS — Subotica.

VÁLOGATOTT DOKUMENTUMOK A SZEGEDI NYOMDAI MUNKÁSOK MOZGALMÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL (1473—1801—1973) 1874—1919. Összeállította: Gaál Endre, Szeged, Szegedi nyomda, 1973.

Ezenkívül a nyomdaipari értégyűjteményből és a következő lapokban megjelent cikkekből merítettem adatokat: Népszava, Magyar Grafika, Typographia, Grafikai Szemle, Nyomdaipar Magyarországon. Továbbá a következő szabadkai intézetek: a Városi Múzeum, a Történelmi Levéltár és a Városi Könyvtár anyagát kutattam.

Rezime

Štamparije i pokreti grafičara u Subotici krajem XIX veka

Prva štamparija je osnovana u Subotici godine 1844. To je bila druga štamparija u Vojvodini; prvu su osnovali u Novom Sadu. Vlasnik prve subotičke štamparije bio je Karolj Biterman. Pošto je učestvovao u mađarskoj revoluciji, Karolj Biterman je bio u zatvoru u Temišvaru. U svojoj štampariji do 1869. godine uglavnom štampao publikacije političke prirode, a redovno objavljivanje listova u Subotici počelo je 1870. godine.

Stvaranje radničkih društava grafičari su se uključili u rad tih društava, međutim u Subotici malo je bilo članova radničkih društava iz redova grafičkih radnika.

Autor teksta citira članke grafičkih radnika, koji govore o stanju u subotičkim štamparijama. Vlasnici su radili veoma brzo, nisu obraćali pažnju na kvalitet, i njihove usluge su bile jeftine. Primanja grafičara su bila veoma niska.

Razvojem radničkog pokreta subotički grafičari su se svake godine sve intenzivnije uključili u pokret. 1890. godine su održali svoje prve mirne demonstracije. U narednim godinama su organizovali prve štrajkove, i borili su se protiv manipulisanja pojedinih štamparija za dobijanje porudžbina. Sistematsko organizovanje subotičkih grafičkih radnika počelo je 1900. godine, a 1902. godine su održali štrajk, i u prvim danima maja listovi u Subotici nisu izlazili. U to vreme u Subotici bilo je već pet štamparija.

Summary

The press workers' movement in Subotica at the end of the 19th Century

The first printing press to appear in Subotica was established in 1844. It was the second in Vojvodina, the first was founded in Novi Sad. The owner of the first press in Subotica was Károly Bittermann. He was put to prison in Temesvar because of his participation in the hungarian revolution. Up to the year of 1869 he was printing in his press mostly political material, the first papers to appear regularly started in 1870.

When the first workers' associations were founded the press workers also took part in their activities, however there were few of them comprised in Subotica.

The author of the present study is quoting the articles of the press workers, describing the conditions in the printing presses. The owners were working very fast, regardless to the quality, and their services were inexpensive. The workers' income was extremely low.

Along with the progress of the working class movement the press workers year by year increased their participation in it. In the year of 1890 they held their first peaceful demonstrations. In the years to come they organized their first strikes protesting against the malpractice of some presses in their efforts to gain more orders. The systematic organisation of the press workers began in 1900 and two years later they held a strike, during the first few days of May there were no newspapers issued in Subotica. At that time there were already five printing presses in Subotica.